

МІНАКОВА КАТЕРИНА,

магістр археології, аспірант Дніпропетровського національного університету

ТИПОЛОГІЯ ДЕРЕВ'ЯНОГО ПОСУДУ З ПОХОВАНЬ КАТАКОМБНОЇ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ СПІЛЬНОСТІ

У роботі запропонована класифікація дерев'яного посуду з поховальних пам'яток катакомбної культурно-історичної спільності (КІС). Попередньо встановлено, що розробок типології дерев'яного посуду катакомбної КІС немає, але наявний значний доробок щодо типологічних схем та термінологічних підходів для дерев'яного посуду доби бронзи та раннього заліза, які й було проаналізовано. За функціонально-типологічним принципом здійснено розподіл предмета дослідження на групи, відділи та типи.

Ключові слова: катакомбна КІС; дерев'яний посуд; доба бронзи; класифікація дерев'яного посуду.

Постановка проблеми. Сьогодні для катакомбної культурно-історичної спільності наявні класифікаційні схеми керамічних, кістяних та металевих виробів, але практично немає відповідних розробок щодо посуду з дерева та берести. Це зумовлено поганою збереженістю цієї категорії інвентарю і, відповідно, відсутністю детальних описів знахідок. Показова термінологія, якою найчастіше визначаються знахідки дерев'яного посуду в похованнях: "**характерний тлін на дні могили**" (Салгир к. 1, п. 22; Виноградне к. 4, п. 8; Сторожеве, к. 18, п. 10 тощо) або "**залишки дерев'яної посудини (чаші, підноса)**" (Новоселівка к. 1, п. 9; Барвинівка, к. 7, п. 2; Засальський гр. II, к. 5, п. 11 тощо) [1, с. 94; 2, с. 91; 3, с. 119-128; 4, с. 9; 5, с. 137-169].

Однак катакомбний дерев'яний посуд представлений також цілими або відносно цілими формами, вибірка яких дозволяє сформувати достатньо ґрунтовну базу для створення його типології.

Мета статті - проаналізувати існуючий доробок для створення типології дерев'яного посуду доби бронзи та раннього заліза; створити типологію дерев'яного посуду катакомбної КІС.

Виклад основного матеріалу. Розробки, присвячені класифікації дерев'яного посуду катакомбної КІС, не знайшли відповідного висвітлення в літературі, тому важливе значення в сенсі вивчення історіографічного доробку набувають типологічні розвідки щодо дерев'яного посуду інших культур бронзового - початку раннього залізного століть степової зони Східної Європи.

Одна з перших таких розробок належить Г. Г. П'ятих, який на матеріалах зрубної культури Поволжя запропонував розподіляти дерев'яний посуд на три типи: глибокий посуд типу мисок та чаш, мілкий типу блюд та підносів та ковші [6, с. 146].

Подібна типологія розроблена С. В. Махортих для кіммерійської культури. Ним виділені три типи дерев'яного посуду - миски, чаші, блюда. До типу мисок віднесений посуд, у якому діаметр вінця перевищує висоту вдвічі й більше. Миски відрізняються від блюд або підносів своєю довжиною. До них віднесені посудини, максимальна "довжина" яких не перевищує 20 см. До чаш - посудини, висота яких є меншою від діаметра вінця, але не більше, ніж удвічі. До блюд - неглибокі посудини "довжиною" понад 20 см [7, с. 34]. О. А. Дудін

при розгляді дерев'яного посуду культур IX-VII ст. до н. е. Східної Європи також виділяє блюда, миски та чаші [8].

Важливе значення має класифікація дерев'яного посуду доби бронзи, запропонована С. М. Ляшко. Вона базується на двох головних принципах розподілу артефактів. Перший ураховує спосіб виготовлення дерев'яного посуду з відповідним розподілом на три групи: 1) довбаний і точений, 2) бондарний, склепаний з окремих дощечок, 3) гнутий або плетений. Згідно з другим принципом, який можна визначити як функціонально-типологічний, С. М. Ляшко поділяє дерев'яний посуд на чаші, кубки, ковші і блюда-підноси [9, с. 145].

Більше інформації знаходимо в праці Р. О. Литвиненко, присвяченій розгляду такого виду артефактів у бабинській культурі [10, с. 23-34]. За технологічною ознакою автор пропонує розподіляти дерев'яний посуд на дві групи: 1) виготовлений із цільного шматка деревини методом вирізання - видовбування; 2) зібраний з окремих складових частин із застосуванням різних засобів кріплення (набірний посуд). При цьому Р. О. Литвиненко зазначає, що класифікація за технологічною ознакою є ускладненою, оскільки вироби доходять до нас сильно фрагментованими. Для уточнення термінів класифікації за морфологічною ознакою Р. О. Литвиненко звернувся до класичних тлумачних словників російської мови С. І. Ожегова та В. І. Даля, а також проаналізував конкретний археологічний матеріал. У результаті автор виділив чотири типи назв дерев'яного посуду та запропонував такі визначення: чаша (миска) - напівсферична ємність, часто з накладками; склянка (чашка) - маленька питна посудинка; блюдо (блюдо-піднос) - "велика тарілка, кругла або довгаста, для подачі страви"; шкатулка (скринька) - складена ємність [10, с. 26-30].

Доробок означених авторів є важливим внеском у дослідження питань класифікації дерев'яного посуду бронзового - раннього залізного віків, який послужив відправною точкою нашого дослідження. При створенні типологічних схем також ураховані праці із загальної теорії класифікації історичних джерел [11].

При створенні джерельної бази дослідження нами були враховані 120 поховань катакомбної культури, які містили дерев'яний посуд або його рештки. Для побудови класифікаційної схеми із цієї вибірки були вилу-

чені відомості про наявність "слідів", "залишків" або "тліну" дерев'яного посуду, які можуть бути використані лише під час загальних статистичних підрахунків, та одібрані предмети з відносно гарною збереженістю, яка дозволяє реконструювати початковий вигляд посудини. Наголосимо, що свідчення про конкретні артефакти означеної категорії мають різний ступінь інформативності. Розповсюдженим явищем є неповний і недостатньо конкретизований опис посуду, відсутність відомостей про його метричні характеристики, відсутність малюнків чи креслень. Так, наприклад, не зовсім зрозумілими є відомості про зовнішній вигляд дерев'яної таці з поховання 1 кургану 2 біля с. Роздолівка (ДКК¹). Вони обмежені повідомленням, що "на дерев'яному підносі розміром 0,5 x 0,25 м, складеному з трьох дощок, лежав бронзовий ніж" [12, с. 31]. Окремого малюнка підноса немає, а на загальному плані поховання видно три дошки, які лежать поряд, але незрозуміло, яким чином вони скріплені між собою. Це тим більш прикро, що інші знахідки складених дерев'яних підносів із катакомбних поховань нам на сьогодні невідомі. Між тим, у нас немає підстав сумніватися у функціональних визначеннях виробу, запропонованих донецькими фахівцями, що дозволило залучити його до нашої типології. Складним є також питання виробництва майстрами катакомбних культур берестяного посуду. Відомості про нього обмежуються згадкою про наявність характерного (жовтого або рудого) тліну на дні могили, який, на думку дослідників, залишається від зігрілого берестяного посуду (Мамай-гора к. 185, п. 3; Петрашівка к. 1, п. 13; Кирейка 4 к. 1, п. 12/2) [13, с. 37-39; 14, с. 62-64; 15, с. 151-152]. Саме тому наразі берестяний посуд не отримав відображення в класифікаційній схемі, яка пропонується.

Слід також наголосити, що в публікаціях археологічного матеріалу немає єдиної термінології для визначення артефактів, про які йдеться. Наприклад, поняття "блюдо" чи "таця" в археологічній літературі не знайшли чіткого розмежування, інколи можна зустріти об'єднаний термін "блюдо-піднос" [16, с. 8]. Р. А. Литвиненко під час класифікації дерев'яного посуду бабинської культури подає ці терміни як ідентичні та має на увазі "велику тарілку, круглу або довгасту, для подавання страви" [10, с. 27]. Однак, у публікації С. Н. Братченка ми знаходимо відомості, що в похованні 2 кургану 1 могильника Великий Мишкін були "дерев'яне блюдо" та "дерев'яний піднос". Тут автор розмежує ці види посуду, але не уточнює критерії, за якими здійснюється такий розподіл. Подібна ситуація спостерігається для посуду, який називають або "мисками" або "чашами", хоча йдеться про однотипні вироби.

У публікаціях знаходимо такі назви для дерев'яного посуду: чаша, чаша-корчик, чашечка, чашечка з ручкою, блюдо, блюдо-піднос, піднос, таця, миска, миска з ручкою, мисочка, ківш, ківш-плошка, шкатулка, берестяний короб, посудина з берести, баночка типу піксиди, ящик, корзина. Окрім цього, у деяких публікаціях подається загальна назва "посудина" без подальшої конкретизації. У деяких випадках на наявність дерев'яної посудини вказують лише металеві конструктивні деталі - скоби та окуття (нами враховано шість таких виробів). Спроба визначитись із найбільш влучними означення-

ми для конкретних артефактів зроблена безпосередньо в описі окремих типів дерев'яного посуду.

Для розробки єдиної класифікаційної схеми нами були виділені головні ознаки дерев'яного посуду катакомбної КІС, які можна розподілити на чотири головні групи:

морфологічні (формально-типологічні): дно (плоске, округле), тіло (прямий, округлий), форма в плані (овальна, прямокутна), наявність ручок (з кріпленням до вінця, з кріпленням до тіла, псевдоручка);

технологічні: за способом виготовлення (цільний, складений, гнутий або плетений), за наявністю конструктивних елементів (без конструктивних елементів, зі скобами, з окуттям); за породою деревини;

функціональні: столовий посуд (для їжі, для напоїв), тарна ємність (ритуального призначення, для зберігання прикрас, для перенесення більш дрібних предметів тощо²);

стилістичні: з орнаментом, без орнаменту.

Дослідження показало, що практично неможливо розподілити наявні артефакти за останніми трьома групами ознак. Наприклад, для технологічної групи часто немає даних про спосіб виготовлення та породу деревини, для функціональної групи бракує додаткової інформації про знайдені всередині посудини рештки (рослинні, тваринні або інші), а щодо останньої групи, то слід відзначити, що яскраві стилістичні відмінності проявляються лише на одній посудині - з поховання 6 кургану 2 біля Біловодська (мал. 1.1) [17, с. 23-24]. Отже, найбільш повною та зручною для подальшої обробки є типологія, в основу якої покладені морфологічні ознаки.

Типологічна схема, запропонована нами, базується на принципах морфологічної класифікації В. О. Гордцова [18], які достатньо широко використовуються в сучасних дослідженнях матеріальної культури населення доби бронзи Східної Європи [20, с. 125-144; 21, с. 85]. Відповідно до неї речовий комплекс будь-якої археологічної культури поділяється на категорії за призначенням, групи за матеріалом виготовлення, відділи за формою, яка властива для кількох типів та типи за індивідуальною формою. У свою чергу, типи можуть враховувати підтипи та окремі види артефактів.

З відповідною адаптацією, пов'язаною зі специфікою матеріалу, дерев'яний посуд катакомбної культури за морфологічним принципом з урахуванням функціональних ознак може бути розподілений на дві групи (табл. 1).

Група I представлена ємностями та є найбільш чисельною. Вона поділяється на два головні відділи.

До відділу I-ТА належать широкі посудини з плоским дном та невисокими (до 9 см) бортиками. У публікаціях вони названі "блюдами", "підносами", "блюдами-підносами" та "тацями". Слід відзначити, що згідно зі "Словником української мови" ці терміни є дуже близькими між собою, але мають певні змістові відтінки:

блюдо - широка посудина, в яку кладеться або списається страва;

піднос - плоский посуд для перенесення страв; таця; таця - 1) те саме, що піднос; 2) те саме, що таріль; таріль - велика тарілка, кругле блюдо [22].

Відповідно, "таця" - це найбільш загальна назва для

¹ ДКК - Донецька катакомбна культура (XXIII-XX ст. до н. е.) (Прим. ред.)

² Деякі дослідники висувують припущення про наявність дерев'яних курильниць [19, с. 11; 14, с. 69-71]

Таблиця 1. - Класифікація дерев'яного посуду катакомбної КІС за морфологічними ознаками

Розділ	Категорія	Група	Відділ	Тип
Речове джерело	Дерев'яний посуд	I. Ємність	ТА. Таця	а) таця овальна в плані б) таця прямокутна в плані
			ЧМ. Чаша-миска	а) чаша-миска зі звуженими до вустя вінцями б) чаша-миска з розширеними до вустя вінцями
				БА. Банка
			КО. Корзина	корзина
			ШК. Шкатулка	шкатулка
			II. Столове приладдя	КІ. Ківш
		ЛО. Ложка		
		КР. Кришка		а) кришка дисковидна в плані б) кришка підпрямокутна в плані

посуду цього типу, яка не передбачає уточнення, для яких цілей (з метою перенесення речей або вживання їжі), використовувався предмет. Поняття "блюдо" або "піднос" слід використовувати відповідно до контексту знахідки або під час класифікації за функціональними ознаками. Наприклад, якщо на таці було знайдено кістки тварин, то перед нами блюдо, а якщо шматки вохри або реманент, то піднос.

До відділу таць (I-ТА) належать посудини двох типів:

Тип I-ТА-а - овальні посудини, прикладами яких виступають ємності з п. 1 та 9 к. 6 біля Біловодська, п. 4 к. 3 біля с. Бурлацьке (1984 р.), п. 3 к. 4 к. гр. II біля с. Терни, п. 10, к. 3 Вільнянської кург. гр., п. 5 к. 5 біля с. Бага-Бурул [17; с. 22-23; 23, с. 239; 24, с. 10-17; 25, с. 5-27; 26, с. 51; 27, с. 158];

I-ТА-б - прямокутні посудини, які походять з п. 6 к. 1 біля с. Івано-Дар'івка, п. 1 к. 2 біля с. Роздолівка, п. 9 к. 8 к. гр. IV біля с. Головкивка [12, с. 9-10; 12, с. 31; 28, с. 18].

Наступний відділ (**I-ЧМ**) представлений глибокими напівсферичними ємностями з округлим дном та округлими стінками. За технологічною ознакою всі вони вирізані із цільного шматка дерева. У публікаціях матеріалу їх називають "чашами" або "мисками". Відповідно до визначення за сучасним тлумачним словником:

миска - посудина у вигляді широкої чашки, в якій зазвичай подають страву до столу;

чаша - старовинна посудина округлої форми з широким верхом і звуженим низом для пиття (вина та інших напоїв).

Отже, чаша і миска є однаковими за формою предметами, але виконують різні функції, миска - ємність для їжі, а чаша - для пиття. Оскільки залишків будь-чого в напівсферичних ємностях практично немає, то на археологічному матеріалі ці назви виступають синонімами. На наш погляд, розділення цих термінів, запропоноване С. В. Махортих для посуду киммерійців, за яким миски - це посуд, у якого діаметр вінця перевищує висоту вдвічі і більше разів, а чаші - посудини, висота яких є меншою від діаметра вінця, але не більше, ніж удвічі, є не дуже зручним через фрагментарність багатьох напівсферичних дерев'яних виробів [7, с. 34].

Посудини підтипу **A-II-1** (чаша-миска) поділяються на два типи:

I-ТА-а - посудини, стінки яких розширюються до вустя, їх прикладом виступають ємності з п. 6 к. 2 біля м. Біловодськ (мал. 1.1), п. 17 к. 1 біля с. Боровківка (мал. 1.6) [17, с. 23-24; 29, с. 105-106], а також чаша з

п. 9 к. 5 біля с. Нижня Бараниківка, яка має конструктивну деталь у вигляді ручки-виступу та металеве окуття (мал. 2.3-4) [30, с. 202];

I-ТА-б - посудини, стінки яких звужуються до вустя: Заможне, к. 5, п. 7 (мал. 1.4) [23, с. 155].

Відділ **I-БА** представлений банками - посудинами з плоским дном, які доволі сильно відрізняються за розмірами. У літературі вони найчастіше визначаються як "банки", "стакани", "конусоподібні посудинки", "посудини типу піксиди". У середині відділу виділяється два підтипи:

I-БА-а - з прямими стінками. До цього виду належить посуд, знайдений у п. 17 кургану Висока могила біля с. Балки (мал. 1.9) [31, 1973, с. 146-152], п. 3 к. 6 біля с. Заможного [23; с. 155], п. 5 к. 1 біля с. Малозахар'їне (мал. 1.3) [29, с. 7-8], п. 2, к. 8 Ільменських курганів [32, с. 7-34];

I-БА-б - з округлими стінками: п. 17 к. 1 біля с. Боровківка [33, с. 105-106], п. 4, к. 2 Стояннівського могильника (мал. 1.7) [34, 1996].

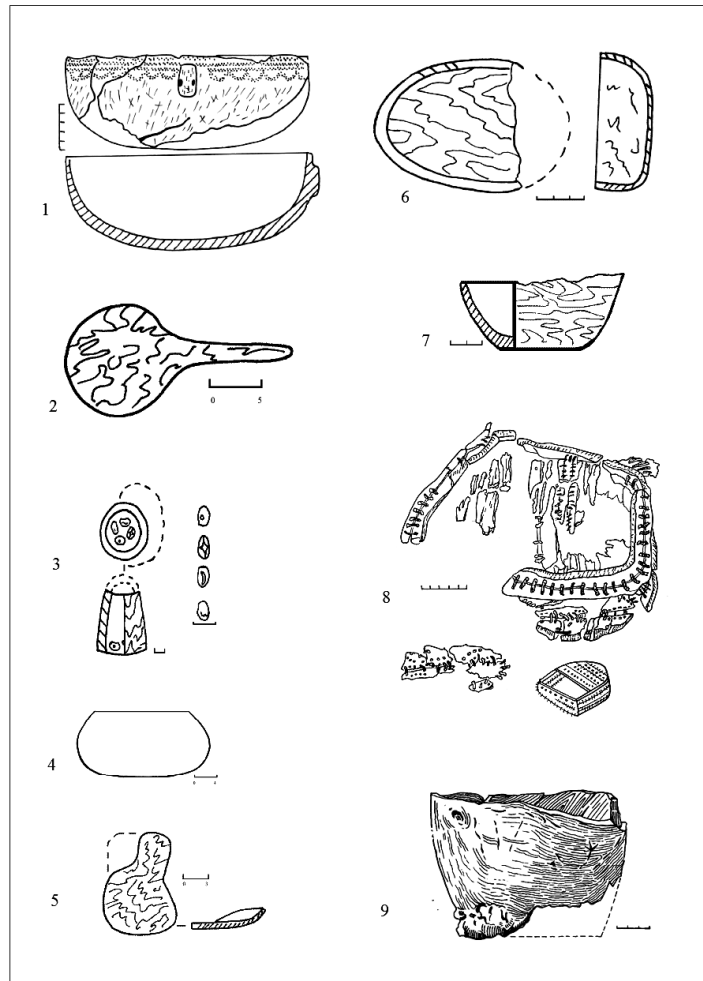
Відділ **I-КО** - корзини - представлений лише двома знахідками, відомості про які доволі фрагментарні. Це "остов згорілого без доступу повітря кошика, діаметром від 4 до 7 м, сплетеного із прутів", який був знайдений на дні вхідного колодязя катакомби інгульської культури поховання 4 кургану 3 біля с. Шандрівка [16, с. 17-18] та "дерев'яна плетенка (корзинка)", у якій містилась керамічна посудина, перламутрові кільця, дерев'яний ківш, астрагали вівці та викопна мушля з маницького поховання 9 кургану 1 біля с. Зимогір'я [35, с. 49-91].

Відділ **I-ШК** - шкатулки (ящики) - вироби прямокутної або підпрямокутної в плані форми різних розмірів із плоским дном та високими стінками. До цього підтипу належать посудини, які під час опису називають "шкатулками", "ящиками" або "ящикками", тож доцільно проаналізувати ці терміни:

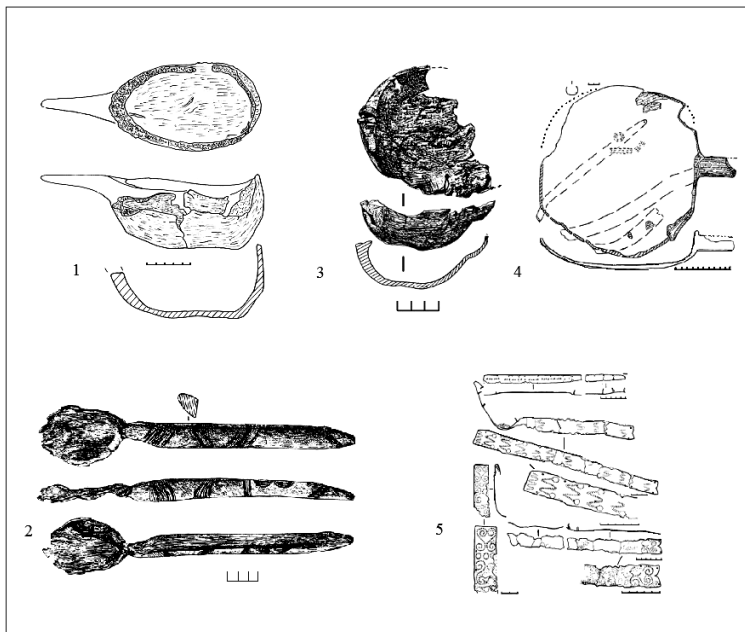
1) шкатулка - невеличка скринька для зберігання дрібних речей;

2) ящик (ящикок) - виріб із дощок, фанери і т. ін. (перев. чотирикутний), який використовують для пакування, зберігання або перенесення чого-небудь;

Обидва терміни стосуються ємностей для зберігання або перенесення матеріалів, отже, вони можуть бути об'єднані в підтип, який у подальшому, можливо, буде представлений кількома відділами. До підтипу **A-II-5** належить реконструйована О. А. Узановим шкатулка з орнаментом з катакомбного п. 3 к. 1 к. гр. II Кузнецов-

Малюнок 1: 1. Біловодськ к. 6 п. 2 [за Выборный, Санжаров, 1998]; 2. Преображенне к. 1, п. 13 [за Красильников, Тельнова, 1993]; 3. Малозахар'не, к. 5, п. 1 [за Ковальова и др, 1989]; 4. Заможне, к. 5, п. 7 [за Красильников, Тельнова, 1993]; 5. Преображенне, к. 1, п. 10 [за Красильников, Тельнова, 1993]; 6. Боровківка к. 1, п. 17 [за Ковальова, Шалобудов, 1992]; 7. Стоянівський могильник, к. 2, п. 4 [за Погорелов, 1996]; 8. Кузнецовський могильник, к. гр. II, п. 3, к. 1 [за Узьянов, 1983]; 9. с. Балки, к. Висока могила, п. 17 [за Ляшко, 1994].

Малюнок 2:
1. Бурлацьке 84 к. 3 п. 3 [за Шишлина, Гак, Самойленко];
2. Зимогір'я к. 12, п. 9 [за Пыслару, Самойленко, 2010];
3. Зимогір'я к. 1, п. 9 [за Пыслару, Самойленко, 2010];
4, 5 Нижня Бараниківка, к. 5, п. 9 [за Братченко, 2003]

ського могильника³ (мал. 1.8) [36]; фрагментована шкатулка з п. 6 к. 1 біля с. Івано-Дар'івка [12, с. 9-10]; "фрагменти від дерев'яного ящика, скріплені скобочками з бронзового чотиригранного дроту 1,5 мм товщини" з п. 6 к. 2 біля Гусинівського кладовища в м. Луганськ із розкопок С. А. Локтюшева 1927 року [37, с. 76-77]. Цікавим предметом цього підтипу є дерев'яна скриня з п. 20 Великого кургану біля с. Володимирівка розміром 70 x 15 x 10 см з набором стрілоробів усередині. Вона була виготовлена із цільної заготовки та мала покришку [38, с. 114].

Наступну групу дерев'яного посуду (II) можна визначити як столове приладдя. Сюди увійшли ковші, ложки та кришки, тобто предмети, які належать до категорії посуду, але використовуються головним чином як допоміжні елементи. До відділу **II-KI** відносяться ковші - дерев'яні ємності з ручкою, яка кріпиться безпосередньо до вінця (на відміну від чаш з ручками, у яких ручки кріпляться до стінки). На сьогодні відомо три знахідки ковшів - Преображене, к. 1, п. 13 (мал. 1.2), Бурлацьке 84, к. 3, п. 3 (мал. 2.1) та Зимогір'я к. 1, п. 9 (мал. 2.3), але вони дають підстави зробити гіпотетичний розподіл на два типи: **II-KI-a** з плоским дном та **II-KI-b** з округлим дном, підтвердження якого вимагає нових знахідок [39, с. 105].

До відділу **II-ЛО** (ложки) слід віднести "залишки дерев'яної ложки", яка була знайдена разом із дерев'яною посудиною в похованні 7 кургану 2 біля с. Благівка (розкопки С. Н. Братченка 1976 р.) та дерев'яної ложки з різним орнаментом, яка лежала на ріпоподібній посудині в пізньокатакомбному похованні 12 кургану 1 біля смт. Зимогір'я (розкопки В. Г. Самойленка 1977 р.) (мал. 2.2) [4, с. 8; 35, с. 74-75].

Відносно рідкісними є знахідки кришок, які були віднесені до відділу **II-KP**. Залежно від посудини, до якої вони належали, їх можна розподілити на два види - дископодібні (**II-KP-a**) та прямокутні (**II-KP-b**). На наявність дисковидних "кришок" у матеріалах західноманицької катакомбної культури вказує М. В. Андреева [40, с. 10]. У похованнях ДКК та ІКК⁴ також зустрічаються круглі дископодібні предмети, але пов'язати їх із посудом за контекстом поховання неможливо, отже, виділення кришок першого виду на цих матеріалах є дискусійним. Щодо дерев'яних прямокутних кришок **C-I-b**, то до них належить кришка від уже згаданої дерев'яної скрині й скрині з п. 20 Великого кургану біля с. Володимирівка [38]. Швидше за все, до цього виду слід віднести й свідчення про те, що в похованні 14 кургану 10 Балабинського I могильника бронзові інструменти лежали на ріпоподібній посудині таким чином, що автори публікації зробили припущення щодо перекриття її гирла "дошкою або дерев'яним підносом" [41, с. 140-156].

Наведена вище схема являє собою спробу розподілити відомі на сьогодні знахідки дерев'яного посуду з катакомбних поховань на групи за спільними ознаками. Зручність розподілу за морфологічними ознаками полягає в тому, що в разі потреби таку схему можна легко розширити з урахуванням нових знахідок. Окрім цього, морфологічні ознаки предмета в більшості ви-

падків відповідають його функціональному призначенню, а це має важливе значення з огляду на необхідність установлення ролі та місця дерев'яного посуду в побуті та обрядовій діяльності давнього населення.

До конструктивних елементів дерев'яного посуду катакомбної спільності належать металеві деталі - бронзовий дріт, яким прошивали пошкоджені краї виробу, бронзові скоби для скріплення стінок та бронзові платівки (останні, окрім утилітарної функції, швидше за все слугували прикрасою або мали більш глибоке семантичне навантаження). Такі конструктивні елементи зустрічаються у посуді всіх відділів. Їх аналіз, у тому числі й типологічний, виходить за тематичні межі нашої статті.

Висновки

Незважаючи на те, що розробок типології дерев'яного посуду катакомбної КІС немає, було створено значний доробок щодо типологічних схем для дерев'яного посуду доби бронзи та раннього заліза. Спираючись на них та з огляду на специфіку дерев'яного посуду як археологічного джерела, доцільно розподілити наявний посуд із поховань катакомбної культури за функціонально-типологічним принципом, оскільки він дозволяє проводити подальші дослідження стосовно призначення дерев'яного посуду, його місця в побутовому житті та культовій обрядовості племен катакомбної спільності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваленко О. В. Курган доби середньої - пізньої бронзи Сторожівського могильника / О. В. Коваленко, Д. П. Куштан, Р. С. Луговий // Матеріали та дослідження з археології Східної України : зб. наук. праць. - Луганськ, 2009. - № 9. - С. 209-225.
2. Пустовалов С. Ж. Соціальний лад катакомбного суспільства Північного Причорномор'я / С. Ж. Пустовалов. - К. : Шлях, 2005. - 412 с.
3. Колосов Ю. Г. Розкопки кургану № 1 на лівому березі Салгиру / Ю. Г. Колосов // Археологія. - 1961. - Т. XII. - С. 119-128.
4. Братченко С. Н. Донецька катакомбна культура раннього етапу / С. Н. Братченко. - Луганськ : Шлях, 2001. - 196 с.
5. Прокофьев Р. В. Раскопки курганов на побережье Таганрогского залива / Р. В. Прокофьев, Т. Е. Прокофьева // Археологические записки. Вып. 6. Сборник научных статей. - Ростов-на-Дону : РРОО "Донское археологическое общество", 2009. - С. 74-93.
6. Пятых Г. Г. О происхождении деревянной посуды срубной культуры Поволжья / Г. Г. Пятых // СА. - 1984. - № 2. - С. 146-154.
7. Махортых С. В. Киммерийцы Северного Причерноморья / С. В. Махортых ; НАН Украины [и др.]. - К. : Шлях, 2005. - 379 с.
8. Дудин А. А. К вопросу о функциональном назначении деревянных чаш ранних кочевников степей Восточной Европы (IX-VII вв. до н. э.) / А. А. Дудин // Старожитності степового Причорномор'я і Криму : матеріали конф. "Проблеми скіфо-сарматської археології Північного Причорномор'я" (до 100-річчя з дня народження Б. М. Гракова). - Запоріжжя : Вид-во ЗНУ, 2009. - Т. XV. - С. 34-36.
9. Ляшко С. Н. Деревообрабатывающее ремесло эпохи бронзы / С. Н. Ляшко // Ремесло эпохи неолита - бронзы на Украине / С. С. Березанская, Е. В. Цвек, В. И. Ключко, С. Н. Ляшко ; АН Украины. Ин-т археологии ; [отв. ред. И. Т. Черняков]. - К. : Наук. думка, 1994. - 189 с.

³ Культурна належність поховання дискусійна - Р. О. Литвиненко відносить його до бабинського кола пам'яток [10, с. 32]

⁴ ІКК - Ігульська катакомбна культура (XXVIII-XX ст. до н. е.) (Прим. ред)

10. Литвиненко Р. А. Деревянная посуда культуры Бабино / Р. А. Литвиненко // ДАС. - Вып. 11. - Донецк, 2004. - С. 20-54.
11. Каменецкий И. С. Анализ археологических источников: (возможности формализ. подхода) / И. С. Каменецкий, Б. И. Маршак, Я. А. Шер. - М.: Наука, 1975. - 174 с.
12. Кравец Д. П. Курганы эпохи раннего металла Ивано-Дарьевского микрорайона в Донбассе (для археологов, музейных работников, краеведов, студентов исторических факультетов вузов) / Д. П. Кравец, В. А. Посредников, Р. А. Литвиненко. - Донецк: ДонГУ, 1991. - 100 с.
13. Тошев Г. Н. Катакомбное погребение 3 из кургана 185 Мамай-Гора / Г. Н. Тошев // История оружия. - Альманах № 1. - Запорожье, 2008. - 144 с.
14. Супруненко О. Б. Петрашівський курган доби енеоліту - бронзового віку / О. Б. Супруненко. - К.: Центр пам'яток-наводства НАН України і УТОПІК, 2012. - 140 с.
15. Сергеева О. В. Охранные исследования курганного могильника "Киреевка 4" в Октябрьском районе Ростовской области в 2008 году / О. В. Сергеева // Археологические записки. Вып. 6. Сборник научных статей. - Ростов-на-Дону: РРОО "Донское археологическое общество", 2009. - С. 145-159.
16. Курганы эпохи бронзы степного правобережья Днепра / И. Ф. Ковалева, А. В. Андросов, В. Н. Шалобудов, Д. В. Мартюшенко // Проблемы археологии Поднепровья: межвуз. сб. науч. трудов. - Днепрпетровск: Изд-во ДГУ, 1989. - С. 3-26.
17. Выборный В. Ю. Отчет о результатах археологических раскопок Беловодского курганного могильника в 1991 году / В. Ю. Выборный, С. Н. Санжаров // Луганск - Архив ЛНИИМ - 1999, ф. 2, оп. 02-23-1, спр. 7, 81 с.
18. Городцов В. А. Типологический метод в археологии / В. А. Городцов // Общество исследователей Рязанского края. - Сер. методическая. - Вып. 6. - Рязань, 1927.
19. Федосов М. Ю. Катакомбные культуры Донецко-Донско-Волжского региона: (по материалам погребальных памятников): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.06 - археология / М. Ю. Федосов. - СПб., 2012. - 22 с.
20. Гершкович Я. П. Происхождение и эволюция сабатиновского керамического комплекса / Я. П. Гершкович // Археологический альманах: сб. науч. ст. - Донецк: ООО "Китис", 1997. - № 6. - С. 125-144.
21. Ромашко В. А. Заключительный этап позднего бронзового века Левобережной Украины (по материалам богуславско-белозерской культуры) / В. А. Ромашко. - К.: Вид. дім "Скіф", 2013. - 589 с.
22. Словник української мови: в 11 томах. - Том 6, 1975. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://sum.in.ua>.
23. Пустовалов С. Ж. Соціальний лад катакомбного суспільства Північного Причорномор'я / С. Ж. Пустовалов. - К.: Шлях, 2005. - 412 с.
24. Моруженко А. А. Отчет об археологических исследованиях курганов в Донецкой области в 1984 году / А. А. Моруженко, С. Н. Санжаров, В. А. Посредников. - Донецк, 1985. - С. 10-17.
25. Ковалева И. Ф. Исследование курганов группы "Долгой могилы" у с. Терны в Приорелье / И. Ф. Ковалева, Л. В. Андросов, В. Н. Шалобудов, Г. И. Шахров // Памятники бронзового и раннего железного веков Поднепровья: межвузовский сб. науч. трудов. - Днепрпетровск: ДГУ, 1987. - С. 5-27.
26. Телегин Д. Я. Вильнянская курганная группа / Д. Я. Телегин, В. А. Круц, С. Н. Братченко и др.] // Вильнянские курганы в Днепровском Надпорожье. - К.: Наук. думка, 1977. - С. 43-83.
27. Шишлина Н. И. Западноманычские катакомбные погребения могильника Бага-Бурул в Калмыкии / Н. И. Шишлина, Е. И. Гак, В. Г. Самойленко // Матеріали та дослідження з археології східної України: зб. Наук. праць / [за ред. С. М. Санжарова]. - Вып. 10. - Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. - С. 142-167.
28. Полин С. В. Курганы верховьев Ингульца (Курганы у с. Головкивка). Вып. 2. / С. В. Полин, Н. П. Тупчиенко, Л. В. Николаева. - Кировоград, 1993. - 48 с.
29. Ковалева И. Ф. Курган эпохи бронзы у с. Боровковка / И. Ф. Ковалева, В. Н. Шалобудов // Древности степного Причерноморья и Крыма: сб. науч. трудов. - Запорожье, 1992. - Вып. III. - С. 105-113.
30. Братченко С. Н. Могилы бронзової доби в басейні р. Деркул / С. Н. Братченко // МИАВУ. - № 1. - Луганск: Изд-во ВУНУ, 2003. - С. 162-225.
31. Бидзиля В. И. Киммерийские погребения Высокой Могилы / В. И. Бидзиля, Э. В. Яковенко // СА. - 1974. - № 1. - С. 148-159.
32. Качалова И. К. Ильменские курганы / И. К. Качалова // АСГЭ. - 1970. - № 11. - С. 7-34.
33. Ковалева И. Ф. Курган эпохи бронзы у с. Боровковка / И. Ф. Ковалева, В. Н. Шалобудов // Древности степного Причерноморья и Крыма: сб. науч. трудов. - Запорожье, 1992. - Вып. III. - С. 105-113.
34. Погорелов В. И. Курганы эпохи бронзы Стояновского могильника / В. И. Погорелов // РА. - 1996. - № 1. - С. 145-158.
35. Пыслару Й. Исследования курганов в Славяносербском и Краснодарском районах Луганской области / Й. Пыслару, В. Г. Самойленко // Проблемы охраны и изучения памятников археологии степной зоны Восточной Европы: сб. статей. - Луганск: Глобус, 2010. - Стр. 49-91.
36. Узянов А. А. Курган 1 Кузнецовского II могильника / А. А. Узянов // Древности Дона. Материалы работ Донской экспедиции. - М.: Наука, 1983. - С. 128-156.
37. Локтюшев С. А. Среднедонецкие курганные погребения бронзової эпохи с оригинальною бытовою індустрією северо-кавказского и средиземноморского влияния / С. А. Локтюшев // Краєзнавчі записки. Випуск V. Археологічне надбання С. О. Локтюшевої (до 130-річчя від дня народження) / [автор-упорядник І. М. Ключенева]. - Луганськ: Вид-во "Шико", 2009. - 480 с.
38. Разумов С. М. Катакомбне поховання з "виробничим набором" Північно-Західного Надазов'я / С. М. Разумов, Н. П. Шевченко // Матеріали та дослідження з археології Східної України: від неоліту до киммерійців: зб. наук. праць. - № 7. - Луганськ, 2007. - С. 110-118.
39. Красильников К. И. Исследование кургана у с. Преображенное на реке Красная / К. И. Красильников, Л. И. Тельнова // Древние культуры Подонцовья: сб. науч. трудов. - Луганск, 1993. - Вып. 1. - С. 91-125.
40. Андреева М. В. Восточноманычская катакомбная культура: анализ погребальных памятников: дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.06 / Марина Владимировна Андреева. - М., 2008. - 435 с.
41. Каменецкий И. С. Большая катакомба Балабинского I могильника / И. С. Каменецкий // Проблемы археологии Евразии: К 80-летию Н. Я. Мерперта: сб. статей. - Тула: Гриф и К, 2002. - 356 с.

Минакова Екатерина,

магистр археологии, аспирант Днепрпетровского национального университета

ТИПОЛОГИЯ ДЕРЕВЯННОЙ ПОСУДЫ КАТАКОМБНОЙ КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОЙ ОБЩНОСТИ

В работе предложена классификация деревянной посуды из погребальных памятников катакомбной культурно-исторической общности (КИО). Предварительно установлено, что разработки типологии деревянной посуды катакомбной КИО отсутствуют, но создан значительный задел по типологическим схемам и терминологическим подходам для деревянной посуды эпохи бронзы и раннего железа, которые и были проанализированы. По функционально-типологическому принципу осуществлено распределение предмета исследования на группы, отделы и типы.

Ключевые слова: катакомбная КИО; деревянная посуда; эпоха бронзы; классификация деревянной посуды.

Minakova Kateryna,

Master of Archaeology, Post-graduate student of Dnipropetrovsk National University

TYPOLOGY OF WOODEN UTENSILS OF THE CATACOMB CULTURE

The article deals with the problem of classification of wooden utensils from burials of Catacomb culture. The classification of this type of artifacts meets the problem of their persistence in ground. The information about most artifacts is limited to "reminds of wood from wooden utensil". Nevertheless, there is representative selection of undamaged or archaeologically undamaged wooden utensils of Catacomb culture which allows to build classification scheme. Analysis of historiography showed that previously the classification of wooden utensils of Catacomb culture have not been provided. But there are classifications for the utensils of other nomadic cultures of the Bronze and Early Iron Ages. We studied the works of G. Pjatyh, S. Mahortyh, O. Dudin, S. Ljashko, R. Litvinenko. For the development of the classification, the main features of wooden utensils were distinguished. They were organized into four groups: morphological, technological, functional and stylistic. Our typological scheme is based on the principles of morphological classification. All wooden utensils were divided into two groups: container (which includes tray, bowl, bank, basket, pyxis with further subdivision) and table-ware (scoop, spoon, cover).

The scientific novelty of the work consist in systematization of the information on the findings of wooden utensils in burials of Catacomb culture, clarifying of the terminology for different types of wooden utensils and developing of unitary classificational scheme for this type of artifacts.

Key words: Catacomb culture; wooden ware; Bronze Age; the classification of wooden utensils.

REFERENCES

1. Kovalenko O.V., Kushtan D.P., Lugovyy R.S. (2009), Mound of the Middle and Late Bronze Age og Storozhevsky burial field. *Materials and researches on archeology of Eastern Ukraine*, 9, SNU, Luhansk, p.209-225 (ukr).
2. Pustovalov S.Zh. (2005), The social structure of society of Catacomb culture from the Northern Black Sea littoral, *Shljah*, Kyiv, 412 p. (ukr).
3. Kolosov Ju.G. (1961), The excavations of the Mound 1 on the left bank of Salhir river. *Archaeology*, vol. XII. Kyiv, p. 119-128 (ukr).
4. Bratchenko S.N. (2001), The Donetsk Catacomb culture of the early period, *Shljah*, Luhansk, 196 p. (ukr).
5. Prokofyev R. V., Prokofyeva T. E. (2009), The excavations of kurgans on the banks of Taganrog's bay. *Archaeological notes*, vol.6, Don's archaeological community, Rostov-Don, p. 74-93 (rus).
6. Pjatyh G.G. (1984), About the origin of the wooden utensils of Srubnaya culture of Povolzhie, *Soviet archaeology*, 2, p. 146-154 (rus).
7. Mahortyh S.V.(2005), Cimmerians from the Northern Black Sea littoral, *Shljah*, Kyiv, 379 p. (rus).
8. Dudin A.A. (2009), The functional assignment of wooden bowls of the early nomads of the steppes of Eastern Europe (IX-VII centuries BC.). *Antiquities of steppe of the Northern Black Sea littoral and Crimea*, vol. XV. ZNU edition, Zaporizhzhia, p. 34-36 (rus).
9. Liashko S.N. (1994), Wood Craft in the Bronze Age. Handicraft of the Chalcolithic-Bronze Age in Ukraine, *Naukova dumka*, Kiev, 189 p. (rus).
10. Litvinenko R. A. (2004), The wooden utensils of Babino culture. *Donetsk Archaeological Collection*, Donetsk, p. 20-54 (rus).
11. Kameneckij I.S., Marshak B.I., Sher Ja.A. (1975), Analysis of archaeological sources, *Nauka*, Moscow, 174 p. (rus).
12. Kravets D.P. , Posrednikov V.A., Litvinenko R.A. (1991), Mounds of the Early metal Age of Ivano-Darevka neighborhood in the Donbas, *DonGU*, Donetsk, 100 p. (rus).
13. Toshhev G.N. (2008), Catacomb burial 3 from mound 185 Mamay Gora. *History of weapons. Almanac № 1*. Zaporozhye, 144 p. (rus).
14. Suprunenko O.B. (2012), Mound Petrashivsky of the Chalcolithic-Bronze Age, *Center pam'yatkoznavstva i UTOPIK NAS of Ukraine*, Kyiv, 140 p. (ukr).
15. Sergejeva O.V. (2009), Security Research of the burial mound «Kireevka 4» in the Oktiabrsky district of Rostov region in 2008. *Archaeological notes. Vol. 6. Collection of scientific articles*. RROO «Don Archaeological Society», Rostov-Don, p. 145-159 (rus).
16. Kovaleva I.F., Androsov A.V., Shalobudov V.N., Martyushenko D.V. (1989), The mounds of the Bronze Age steppe on the right bank of the Dnieper. *Problems of archeology or Dnieper Region*. DSU Edition, Dnepropetrovsk, p.3-26 (rus).

17. Vybornyj V.Ju., Sanzharov S.N. (1999), Report on the results of archaeological excavations of the Belovodsk burial mound in 1991, Archive LNHM – 1999 / F 2 op.02-23-1. Ref. 7. 81 p.
18. Gorodtsov V.A. (1927), The typological method in archeology. *Society researchers of the Ryazan region*. Vol. 6. Ryazan, 10 p. (rus).
19. Fedosov M.Y. *Catacomb culture Donetsk-Don-Volga region: (based on burial sites)*. Abstract of thesis for the degree of candidate of historical sciences in specialty 07.00.06 "Archaeology", St. Petersburg, 22 p. (rus).
20. Gershkovich Ja.P. (1997), Origin and evolution of Sabatinovka ceramic complex. *Archaeological Almanac*, 6. Kitis, Donetsk, p. 125-144 (rus).
21. Romashko V.A. (2013), The final phase of the Late Bronze Age on the Left-Bank of Ukraine (based on Boguslavskiy-Belozero culture), *Skif*, Kyiv, 589 p. (rus).
22. Dictionnaire of Ukrainian Language (1975), Volume 6, available at: <http://sum.in.ua>
23. Pustovalov S.Zh. (2005), Social structure of Catacomb culture's Society of the Northern Black Sea littoral, *Shljah*, Kyiv, 412 p. (ukr).
24. Moruzhenko A.A., Sanzharov S.N., Posrednikov V.A. (1985), Report on archaeological research of burial mounds in the Donetsk region in 1984. Donetsk, p.10-17 (rus).
25. Kovaleva I. F., Androsova L. V., Shalobudov V. N., Shahrov G. I. (1987), The study of the mound group "Dolgaya Mohyla" near village Terny on the Ore' river, *Significant sites of the Bronze and Early Iron Age of Dnieper Region*. DGU, Dnepropetrovsk, p.5-27 (rus).
26. Telegin D.Ja., Kruc V.A., Bratchenko S.N., Smirnov S.V., Korpusova V.N. (1977), Vilnyanskaya Mound group. *Vilnyanskie mounds in Dnieper Nadporozhe*. Naukova Dumka, Kiev, p. 43-83 (rus).
27. Shishlina N. I., Gak E. I., Samojlenko V. G. (2010), Western Manych burials of Catacomb Culture of the Mound Baga-Burul in Kalmykia. *Materials and researches on archeology of Eastern Ukraine*, 10. SNU, Luhansk, p. 142-167 (rus).
28. Polin S.V., Tupchienko N.P. Tupchienko, Nikolova L.V. (1993), Mounds of upper reaches of Ingulets river (Mounds near Holovkovka). Vol. 2. Kirovograd, 48 p. (rus).
29. Kovaleva I.F., Shalobudov V.N. (1992), Mound of the Bronze Age near village Borovkovka. *Antiquities of steppe of the Northern Black Sea littoral and Crimea*, vol. III. ZNU edition, Zaporozhye, p. 105-113 (ukr).
30. Bratchenko S.N. (2003), Mounds of the Bronze Age in the basin of Derkul river, *Materials and researches on archeology of Eastern Ukraine*, 1. SNU, Luhansk, p. 162-225 (ukr).
31. Bidzilija V.I., Jakovenko Je.V. (1974), Cimmerian burials of Vysokaya Mogila. *Soviet archaeology*, 1, p. 148-159 (rus).
32. Kachalova I.K. (1970), Ilmenskye mounds. *The archaeological collection of the State Hermitage*, 11, pp. 7-34 (rus).
33. Kovaleva I.F., Shalobudov V.N. (1992), Barrow Bronze Age with Borovkovka, *Antiquities of the Black Sea and the Crimea steppe: Coll. Scientific*, Vol. III, Zaporozhye, p.105-113 (rus).
34. Pogorelov V.I. (1996), Mounds of the Bronze Age of Stojanovski burial ground, *Russian archaeology*, 1, p. 145-158 (rus).
35. Pyslaru J., Samojlenko V.G (2010), Research of the mounds in Slavyanoserbbsk and Krasnodon areas. *Problems of protection and study of archaeological significant sites of the steppe zone of Eastern Europe*. Globe, Lugansk, p. 49-91 (rus).
36. Uzyanov A.A. (1983), Mound 1 of Kuznetsovsky II burial ground. Don Antiquities, *Nauka*, Moscow, p. 128-156 (rus).
37. Loktyushev S.A. (2009), Srednedonetskie burial mounds from the Bronze Age with the original household industry of the North Caucasus and the Mediterranean influence, *Chico*, Lugansk, 480 p. (rus).
38. Razumov S.V. (2007), Catacomb burial with the "industrial set" from North-West Azov littoral. *Materials and researches on archeology of Eastern Ukraine*, 7. SNU, Luhansk, p. 110-118 (ukr).
39. Krasilnikov K.I., Telnova L.I. (1993), Research of the mound near village Preobrazhennoe on Krasnaya river. *Ancient cultures of Donets river basin*. Luhansk, 1, p. 91-125 (rus).
40. Andreeva M.V. (2008), *East Manych Catacomb culture: analysis of funerary monuments*. Thesis for the degree of candidate of historical sciences in specialty 07.00.06 "Archaeology", Moscow, 435 p. (rus).
41. Kameneckii I.S. (2002), Big catacomb of Balabinsk I burial ground. *Problems of archeology of Eurasia*. Grif i K, Tula, 356 p. (rus).

© Мінакова Катерина

Надійшла до редакції 06.10.2015